

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9 : 343.77

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4-2.22>

А. О. Вірт

ORCID: 0000-0002-1938-4943

аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЗА ЗЛОЧИНИ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

В роботі визначені основні тенденції розвитку політики кримінально-правового впливу на незаконне користування корисними копалинами та видобуток бурштину як самостійної підсистеми, що реалізується у вигляді диверсифікації заходів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб, використання покарання, зокрема, позбавлення волі, як останнього засобу державного впливу на екологічні кримінальні правопорушення. Покарання є одним із засобів здійснення кримінальної політики держави, яка має строго певне призначення і зрештою служить цілям захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, економічної діяльності, громадського порядку і суспільної безпеки, довкілля, конституційного ладу держави, миру і безпеки людства. Визначено, що реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин викликає необхідність диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного; її кримінальності; ступеню тяжкості вчиненого злочину; потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти. Якщо метою покарання є кара, загальна та спеціальна превенція та певним чином поновлення в правах особи, яка потерпіла від злочину (ст. 60 КК України), виникає питання, наскільки пропорційним є покарання відображене у ч. 4 ст. 240 КК України? Встановлено, що ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди конкретним особам при незаконному добуванні корисних копалин та погрози її заподіяння чи конкретного заподіяння шкоди майну не є однаковим, а, отже, й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування, за пошкодження майна, якщо і мають бути криміналізованими, то повинні міститися в різних частинах відповідної норми із різною реакцією держави. Надано аргументи і пропозиції щодо зміни підстав застосування спеціальної конфіскації.

Ключові слова: кримінальна політика, незаконна добича, корисні копалини, сталий розвиток, бурштин, покарання.

Вступ. Сучасні процеси реформування кримінального права, зміни у правозастосовчій діяльності, поряд з інтенсивним використанням природних ресурсів у законний та незаконний спосіб, вимагають постійного підвищення рівня кримінально-політичного на екологічну злочинність, нормативного забезпечення процесу користування природними ресурсами.

Негативні наслідки злочинів цієї категорії призводять до заподіяння збитків економіці країни та екології у тих регіонах,

в яких розміщено поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування. Законодавство, що регулює кримінальну відповідальність за вказані злочини потребує вдосконалення, оскільки йому притаманні такі риси, як непослідовність, відсутність стабільності, чітких юридичних визначень та гарантій.

У цьому сенсі велике значення мають кримінально-правові дослідження, проведені такими вченими, як В.І. Андрейцев, В.І. Антипов, П.С. Берзін, А.Б. Блага, С.Б. Гавриш,

О.О. Дудоров, Д.О. Калмиков, М.В. Комарницький, М.І. Коржанський, М.І. Панов, В.К. Матвійчук, І.І. Мітрофанов, А.А. Музика, Н.В. Нетеса, А.М. Притула, В.П. Самокиш, С.І. Селецький, О.А.Турлова, В.В.Щаблистий, О.П. Шем'яков, А.М. Шульга, М.І. Хавронюк та ін. Присвячена аналізу відповідальності за незаконне видобування корисних копалин ґрунтовна монографія О.О. Дудорова, Д.О. Калмикова, М.В. Комарницького [1], не охоплює низки питань, пов'язаних з незаконним поводженням з природними ресурсами та бурштином у сучасних умовах з урахуванням змін та доповнень сучасного законодавства.

Постановка завдання. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей, характерних рис кримінально-правової відповідальності за незаконне добування корисних копалин загальнодержавного значення та бурштину, визначенні проблем формування сукупності правових приписів, присвячених санкціям за незаконне поводження з корисними копалинами (ст. ст. 240, 2401 КК України).

Результати дослідження. Покарання є одним із засобів здійснення кримінальної політики держави, яка має строго певне призначення і зрештою служить цілям захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, економічної діяльності, громадського порядку і суспільної безпеки, довкілля, конституційного ладу держави, миру і безпеки людства [2, 42].

Реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин викликає необхідність диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного; її кримінальності; ступеню тяжкості вчиненого злочину; потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти. Якщо метою покарання є кара, загальна та спеціальна превенція та певним чином поновлення в правах особи, яка потерпіла від злочину (ст. 60 КК України), виникає питання, наскільки пропорційним є покарання відображене у ч.4 ст. 240 КК України? Згідно діючому законодавству вбивство, вчинене через необережність, - карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Диспозиція ч. 4 ст. 240, яка охоплює усе від пошкодження та знищення майна, легких тілесних ушкоджень до позбавлення життя, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Адаже за будь-

яких обставин ступінь суспільної небезпечності реального заподіяння шкоди конкретним особам при незаконному добуванні корисних копалин та погрози її заподіяння чи конкретного заподіяння шкоди майну не є однаковим, а, отже, й положення про кримінальну відповідальність за насильство, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, та за погрозу його застосування, за пошкодження майна, якщо і мають бути криміналізованими, то повинні міститися в різних частинах відповідної норми із різною реакцією держави та відповідати принципам кримінальної політики [3].

Вивчення судової практики та проведені кримінологічні дослідження [4], свідчить про те, що з 2017 по 2020 рік основним видом покарань, яке було застосовано судом за ст. 240 КК України є штраф. У 80 відсотках він призначався на мінімальну суму. Доречі, відносна масовидність цього діяння у Волинській та Рівненській області вела до широкого використання угоди про визнання вини (90 відсотків справ, що вивчено), спрощеного порядку кримінального судочинства, визначення мінімального терміну покарання і, відповідно, застосування ст. 75 КК України задля існуванню високого рівня організованості цього кримінального бізнесу [5, 94]. Що стосується обсягу і видів покарання за ст. 240-1 КК України, то загалом вони відповідають встановленим тенденціям пеналізації, а судова практика вимогам пропорційності призначеного покарання під кутом використання положень ст.3 Європейської конвенції з захисту прав людини. Зазвичай особам, винним у незаконному обігу бурштину назначається штраф, або обмеження волі. Передбачені розвитком законодавства за корупційні злочини положення ч. 3 ст. 240-1 КК України щодо відповідальності службових осіб, винних у незаконному обігу бурштину, практично не застосовуються, хоча мають багатий потенціал [6]. Вивчення судової практики призначення додаткових покарань та інших кримінально-правових заходів показало, що існує проблема у визначенні можливості застосування конфіскації майна як додаткового покарання за ч.ч. 2 та 3 ст. 240-1 КК України.

За діючим законодавством (ст.59 КК України), покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки

України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Невиправдане застосування конфіскації несе негативні наслідки не лише для заявника, а й для навколишнього природного середовища. Відчуженню можуть підлягати будь-які об'єкти (залежно від вчинюваного злочину), у тому числі і земельні ділянки. На відповідних ділянках може існувати ціле різноманіття природних ресурсів, рослинності, тваринного світу та інші об'єкти, за якими добросовісно наглядав заявник. Аналізуючи практику ЄСПЛ щодо статті 1 Протоколу № 1, мусимо дійти висновку, що поряд із захистом права власності фізичних і юридичних осіб, права безперешкодного користування майном, суд захищає також і права людей, які стосуються природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Тобто визначення конфіскації майна як додаткового покарання у санкціях ч.ч. 2 та 3 ст. 240-1 КК України протирічить вимогам призначення покарання згідно положенням Загальної частини КК України (ст. 65 КК України) та повинне бути виключене, оскільки незаконний обіг бурштину є злочином проти довкілля, а не злочином проти власності та може бути вчиненим за іншими окрім корисливих мотивами.

У випадку вирішення питання про застосування конфіскації майна за незаконний обіг корисних копалин у випадку звільнення від призначеного покарання та застосуванні ст.75 КК України суди вірно відмовляються її застосувати, маючи на увазі відсутність цього покарання серед пробаційних заходів.

Проблема застосування поруч з покаранням інших заходів кримінально-правового впливу за незаконне поводження з корисними копалинами засновується на класичній методології позитивістської криминології, згідно якій до звичайних та професійних злочинців повинні бути застосовуватися відповідні заходи впливу, а до необережних та випадкових злочинців – покарання [7].

Діюче законодавство та сучасна кримінально-правова доктрина розмежовують заходи безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації, профілактичні заходи тощо, поєднуючи їх

у групу кримінально-правових заходів (засобів). Поруч з цим острою залишається вирішення питання віднесення до кримінально-правових таких адміністративних засобів як примусові позасудові санкції до юридичних та фізичних осіб згідно Закону України «Про санкції», чи наприклад, конфіскації судна, яке здійснювало промисел корисних копалин в юрисдикції України згідно Закону України «Про виключну (морську) економічну зону».

О спеціальній конфіскації. Використання, підшукування, пристосування, виготовлення речей матеріального світу, що були застосовані в процесі вчинення злочинів, передбачених ст.ст.240, 240-КК України, дає можливість застосування саме спеціальної конфіскації у таких та інших випадках Поруч з цим спеціальна конфіскація не може бути використаною у випадку вчинення готування чи замаху на незаконне поводження із корисними копалинами. Враховуючи викладене пропонується ч.1.Статті 96-1 Кримінального кодексу України після слів «239-2.» доповнити словами «статтею 240, статтею 240-1»

Висновки. Аналіз судової практики на нормативного матеріалу щодо кримінально-правового впливу на незаконне поводження з корисними копалинами свідчить, що в чинному кримінальному законодавстві України має місце надмірна репресивність кримінально-правових санкцій за незаконне поводження із корисними копалинами.

З метою гуманізації кримінальної репресії у даній сфері, а також забезпечення принципів диференціації кримінальної відповідальності, точності кримінально-правової кваліфікації, заборони подвійного інкримінування та справедливості доцільно врахувати наступне:

- диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення незаконного поводження з корисними копалинами державного та місцевого значення у великих та особливо великих розмірах;

- встановити різний розмір кримінально-правових санкцій за мінімальний рівень вартості корисними копалинами;

- диференційовано підійти до криміналізації результативного та нерезультативного незаконного поводження з корисними копалинами з метою використання ресурсів спеціальної конфіскації.

Список використаної літератури:

1. Дудоров О.О., Комарницький М.В., Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.
2. Гуторова Н. О. Кара як мета кримінального покарання *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 42-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2002_20_12.
3. Туляков В.О. Матриця неокриміналізації: шляхи оптимізації кримінально-правового реагування *Концептуальні основи кримінальної законотворчості* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (19 жовт. 2017 р., м. Одеса) Одеса : НУ «ОЮА», 2017. С. 156-165.
4. Максименцев М.Г. Протидія злочинності у сфері надкористування : монографія Харків : Панов А. М., 2019. 487 с.
5. Tulyakov, V. The dualism of business victimization and organized crime. *Trends in Organized Crime*. March 2001. 6(3):94-99 DOI:10.1007/s12117-001-1008-4
6. Митрофанов І.І. Незаконне видобування бурштину як кримінальне правопорушення проти довкілля *Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства* : Матеріали V Міжнар. наук-практ. конф. (Кременчук, 16-17 жовтня 2019 р.); Кременчук, 2019. 288 URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5408/document.pdf#page=38.7>. Козаченко О. Теоретичне визначення змісту та меж застосування кримінально-правових заходів *Право України*. 2005. № 10. С. 41–43.

Virt A. O. Application of criminal measures for crimes in the field of use of natural resources

The paper identifies the main trends in the development of criminal law policy on illegal use of minerals and amber mining as an independent subsystem, which is implemented in the form of diversification of criminal law measures on individuals and legal entities, the use of punishment, including imprisonment as a last resort state influence on environmental criminal offenses.

Punishment is one of the means of implementing the criminal policy of the state, which has a strictly defined purpose and ultimately serves to protect the rights and freedoms of man and citizen, property, economic activity, public order and public safety, environment, constitutional order, peace and security.

It is determined that the implementation of protective and preventive criminal law relations necessitates differentiation of the amount of state coercion depending on the characteristics of the subjects of such influence (individuals, social communities, the state), the degree of influence on the characteristics of the perpetrator; its criminality; the severity of the crime; the needs of the victim, third parties, the state, the international community. If the purpose of punishment is retribution, general and special prevention and in some way the restoration of the rights of a victim of a crime (Article 60 of the Criminal Code of Ukraine), the question arises, how proportionate is the punishment reflected in Part 4 of Article 240 of the Criminal Code?

It is established that the degree of public danger of actual harm to specific persons in the illegal extraction of minerals and the threat of its infliction or specific damage to property is not the same, and, consequently, the provision on criminal liability for violence that is dangerous to life or health persons, and for the threat of its use, for damage to property, if they are to be criminalized, they must be contained in different parts of the relevant rule with different reactions of the state. Arguments and proposals for changing the grounds for the application of special confiscation are provided.

Key words: *criminal policy, illegal mining, minerals, sustainable development, amber, punishment.*